

PAPER DETAILS

TITLE: Adnan Adivar`ın Bilgi Cumhuriyeti Haberleri Adli Eseri Üzerine İzlenimler

AUTHORS: Erdal INÖNÜ

PAGES: 5-12

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13260>

ADNAN ADIVAR'IN *BİLGİ CUMHURİYETİ HABERLERİ* ADLI ESERİ ÜZERİNE İZLENİMLER

Erdal İnönü*

Sayın Rektör Yardımcısı, Dekan Yardımcısı, değerli öğretim üyeleri, değerli hocalar, değerli arkadaşlar. Hepinize saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum.

Bu toplantıya katılmaktan onur duyuyorum. Rahmetli Adnan Adıvar, Türkiye'nin yakın zamanlardaki, yakın geçmişteki en önemli bilim tarihçisidir. Ben, fizik bilimi ile gençliğimden beri uğraşıyordum ama bilim tarihini pek bilmiyordum. Amerika'da bir süre bulunduğum zamanlarda, orada, ünlü bir bilim tarihçisinden Adnan Adıvar'ı öğrenmiştim. Demek istiyorum ki, Türkiye'den çok Türkiye dışında tanınan, birinci sınıf bir bilim tarihçisiydi. Osmanlı Türklerinde bilimin gelişmesini anlatan kitabı bir klasiktir ve yazıldığından beri başvurulmuş bir temel eserdir.

Ben kendisini tanımak şerefine de nail olmuşum. Tabii öğrenciyken. Babamın evine geldiğinde, yemekte, Halide Edip Adıvar ile konuştukları bana da arada sırada bir şeyler söylerlerdi. Kendisine hayranlığım o zaman başlamıştı. Ben o zaman üniversitenin birinci sınıfındaydım ama üniversitenin ne olduğu pek bilmiyordum. O zaman fark etmişim ki Adnan Bey bu işi çok iyi biliyor. Belki sonra tekrar dönerim bu konuya ama bu defa değerli bilim tarihi hocamız Sayın Prof. Feza Günergun benden Adnan Adıvar'ın popüler kitapları hakkında konuşmamı istedi. Öteki konuları onun için bir tarafa bırakacağım. O kitaplar ile ilgili anılarım var. Çünkü o kitaplar, hiç olmazsa birinci kitaptaki [*Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*] yazılar önce gazetelerde çıktığında, ben lisenin son sınıfında, üniversitenin birinci sınıfındaydım. Bir öğrenci olarak, o yazıları zevkle okuduğumu hatırlıyorum. O bakımdan şimdi tekrar kitabı elime alıp o yazılara bakmak beni gençliğime götüren bir yol oldu. Onun için de kendisine teşekkür ederim.

Adnan Adıvar, 1939'da Türkiye'ye dönüp kültür yaşamımıza Türkiye'de katkı yapmaya başladı. *İslam Ansiklopedisi*'nin, çeviriler grubunun başına geçmişti. Her fırsatta o zamanki Milli Eğitim Bakanı'na, kültür yaşamımıza, üniversiteye yardımcı oluyordu. Onun dışında gazetelerde yazılar yazmaya başladı. Bu yazılar popüler bilim çeşidinden yazılardı. Kendisi bilim tarihçisi olduğu için ve iyi bir bilim tarihçisi olduğu için bilim tarihi açısından olaylara bakarak bilimsel gelişmenin Türkiye ve dünyadaki manzarasını o günlerde

anlatıyordu. Ayrıca düşünce meseleler gibi konularda fikirler bilim sosyolojisi, bilim felsefesi çıktı. Birincisi *Bilgi Cumhuriyeti* taşıyordu ve 1950 tarihliydi. (1954). Böylece on sene içinde Bana geçmişte bir arkadaşım b geldim. Bu arada, Ankara'daki L adıyla 2003 yılında Adıvar'ın Adıvar'ın her üç kitabından alı kitaptan birçok yazıyı buraya alı var. Ayrıca Adnan Adıvar'ın y Galiba burada, Edebiyat Fakül kitabı var. Dediğim gibi birinci okudum. Onlardan edindiğim iz

Kuşkusuz en iyi yolu bu bilgi verilir? En iyisi baştan son için her yazıyı ayrı ayrı okumak için, edindiğim izlenimleri şimdi anılarım da karışırsa kusura bak

Şimdi birinci izlenim şu şunu gösteriyor: Kendisi gerç olmadığını çok iyi biliyor. Yani insan değil. Burada daha çok eğitimi görmüş, tıpta çalışmaları yapmış. Fakat anlıyorum ki araştırmanın yani her alanda bil Bunu şunun için söylüyorum: B İyi bir hoca ile iyi bir bilim i unuturuz. Ama Adnan Adıvar'd iyi biliyor, hocadan ayırıyor ve son derece dikkat ediyor, ona verdiği isimle ilgilidir.

Bu arada şunu da söyle yazmış: Bir iki fikir anlatıyor bilim tarihinden almış ve pek b yapıyor: Gazetede yazılarda söylüyor. Yani herhangi bir riv yazarsa onun hangi kitapta çıktı davranış olarak hayranlığımı çe

* Feza Gürsey Enstitüsü, TÜBİTAK-Bogaziçi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi.

Birinci kitabın isminden bahsediyorduk. Birinci kitaba verdiği isim *Bilim Cumhuriyeti Haberleri*. Onu nereden aldığını söylüyor. İlginç bir hikâye. Diyor ki; “ilk kez bilgi cumhuriyeti sözünü ben Pierre Bayle’in Amsterdam’da onyedinci yüzyılda çıkardığı *Nouvelles de la République des Lettres* dergisinin adında gördüm. Bu dergi 1684-1687 arasında çıkmış. Bu dergiyi çıkarırken, Bayle şöyle söylemiş: Bu dergide din asla söz konusu değildir, söz konusu bilimdir. O halde insanları çeşitli gruplara ayıran sınırlar yıkılmalı, o insanların birleştikleri ‘Bilgi Cumhuriyeti’ne mensup yüksek insan vasfı göz önüne alınmalıdır. Bu anlamda bütün bilginler birbirlerine kardeş gözü ile ve aynı derecede iyi aileden gelmiş gibi bakmalıdır. Apollon’un çocukları gibi hepimiz eşitiz, hepimiz akrabayız demeliler. ‘Bilgi Cumhuriyeti’ni böyle tariflemiş Pierre Bayle. Adnan Adıvar da onu kabul ediyor ve sonra Voltaire’den de bir alıntı yapıyor. Ondan sonra, ‘Bilgi Cumhuriyeti’nde ideal insanlar bilgi yolu ile bir araya gelmelerini, birbirleri ile barış içinde yaşamalarını istiyor. Yazık ki diyor, bu idealden epey uzaklaştık. Bu yazıyı yazdığı zaman, 1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı Avrupa’da hüküm sürüyor. Avrupa’nın ünlü bilim ülkeleri birbirleriyle boğaz boğaza gelmişler. ‘Bilgi Cumhuriyeti’nden uzaktalar. Ama diyor Adıvar, Türkiye bugün ‘Bilgi Cumhuriyeti’ne en iyi örnek olan ülke durumundadır. Verdiği örnek de çok hoş. Onu da size söylemek istiyorum. O yıllarda, savaş yıllarında birkaç yıl, oryantalist Henry Corbin, İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü’nde çalışmış. Konusu, İslami tasavvuf felsefesiymiş. Bu konuda İranlı Şihabettin Sühreverdi’nin İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazmalarını incelemiş, onları bir araya getirmiş, edite etmiş ve bir kitap hazırlamış. Bu kitabın basılması için gerekli parayı Alman Şarkiyat Cemiyeti’nden Prof. Richter -- o da o sırada İstanbul Üniversitesi’nde profesör -- Almanlardan temin etmiş. Kitap, Türk Maarif Matbaası’nda basılmış. Şimdi diyor ki Adıvar: “Bakın işte, Bilgi Cumhuriyeti’nin örneği budur”. Eseri bir İranlı Arapça olarak yazmış, bir Fransız bunu edite etmiş, bir Alman basılması için para vermiş ve Türkiye’deki bir matbaada basılmış. Benim çok hoşuma gitti. Hele bugünlerde Avrupa Birliği’ne gireceğiz girmeyeceğiz diye konuşurken böyle bir örneği gidip orada anlatmakta yarar var diye düşündüm.

Şimdi başka bir konuya geçeyim. Sayın Adıvar’ın dikkatimi çeken başka bir yaklaşımı şu oldu. Daha ilk yazılarından itibaren şu temayı işliyor: Kendisi tıpla uğraşmış, fiziksel bilimlere ilgisi var. Bir yandan biyolojiyle, tıpla ilgileniyor, öte yandan edebiyat ve tarihe meraklı. Bu söylediğimi bir yazısında anlatıyor. 1900’de *Tarik* gazetesinde çıkan ilk makalesinde bu temayı işlemeye başlamış, sonra kitaptaki ilk yazıların birinde de bunu ele almış. *Tarik* gazetesinde 1900’de çıkan “Edebiyata Heves” başlıklı makalesinde şöyle diyor: Bizde hep gençler şiir, öykü, roman yazmaya heveslenirler. Matematik ve fiziksel bilimlerle ilgilenmezler. O konularda bir şey yazmak istemezler. Şimdi 1943’teki makalesinde bu konuya devam ediyor. Müspet ilimler --tabii biz

şimdi temel bilimler diyoruz-- safta gelen kültür şubesi hâlâ şiir ve edebiyat, tarih ve siyaset yazıya vesile olan olay da şu: Hulubei adlı bir fiziko-kimyacı hatırlıyorum, gelmişti. İstanbul dediğine göre 87 atom numarası anlatmış. Bu konuşmalarında diyor Rektörü, tanınmış bir bilim insanı hakkında gazetelerde yalnızca konularla ilgili değiliz diyor. Onun *Hakikat Peşinde Emeklemeler* makalelerinde Fransa’dan İngiltere kültürün takipçilerinin birbirleri yeni hümanizma diye bir tarihten Rönesans’taki hümanizma gibi Yeni hümanizma, müspet ilimler birlikte dil edebiyat ve sanatı ilmi tarihli yazıda söylemiş, şimdi bence 1959 yılında İngiliz fizikçisi, *The Two Cultures* (İki Kültür) Umarım bizde de olur. Orada aydın toplumunun klasikler denilen Yunan edebiyatlarla hep büyümeleri, müspet bile öğrenmek istememeleri onun olmamalı. Bunlar beraber olmalı dünyada meşhur oldu, bu yaklaşım çok daha evvel yazılarında *Cultures* yaklaşımını asıl ortaya

Yazılarında gördüğüm bilim tarihçisi olarak, bilimle uğraşan değeri veriyor. Ayrıca başka yazılar için de şart olduğunu anlatıyor istiyorum. Bildiğiniz konularda değilim ama örnekler çok ilgi hatırlıyor musunuz bunu? Şöyle York yüksek öğretim komitesi,

¹ A.Adıvar’ın ifade ettiği bu görüş, onun savunduğu bir görüştür (G.Sarton, “The Old and the New Humanism, 1931). A.A. muhtemel ise de bu konuda yeni araştırmalar

nl matematik felsefecisi Bertrand Russel'ı -- matematik felsefesi profesörü olarak atamış. Bu atama ilan edilmiş. Bertrand Russel o zaman 1940'ta ünlü bir felsefeci. Matematik felsefesinde en önemli kitaplarından birini de yazan insan. T.Manning adlı bir piskopos gazetelerde mektuplar yazmaya başlamış. O mektuplarda Bertrand Russel'ın din ve ahlâk aleyhtarı bir yazar olduğunu ve bütün yazılarında, kitaplarında bunun propagandasını yaptığını anlatmış ve 'Böyle bir insana biz New York'taki çocuklara nasıl ders verdiririz' diye feryat etmiş. Bundan bir şey çıkmaz sanılabilir ama Miss Jean Kay isimli bir hanım bundan çok etkilenmiş ve kendisi bir dava açtırmış. Ben demiş, New York'lu bir vergi verenim, benim vergilerimle çocuklarımızın ahlâkını bozacak insanlara ders verdirilmesini kabul etmiyorum. Onun için mahkeme bu profesörün profesrlgn ortadan kaldırmalı demiş. Varlıklı bir hanımmış ve bu konuyu savunması için de ünlü bir eski siyasetçiye, bir avukata görev vermiş. O da çok iyi savunmuş bu davayı ve sonunda mahkeme Bertrand Russel'i azletmiş. Gerekçesi de çok komik. Diyor ki gerekçe, bir ecnebiyi bir yabancıyı sınavdan geirtmeden New York'ta bir niversiteye profesör atadınız. Bunu yapmaya hakkınız yoktur, biz bunu iptal ediyoruz. Tabii bu ilan edilince büyük patırtı kopmuş. Bütün aydınlar ayaklanmışlar. Einstein dâhil bir araya gelmişler, imzalar atılmış, yazılar yazılmış bu ne bir rezalettir diye. Ama oraya hoca olamamış Bertrand Russel. Hemen başka bir yere hoca yapmışlar, fakat oradaki hocalığı yürümemiş. *New York Herald*'da ünlü bir gazeteci bir yazı yazmış. Orada, 'Bu kadar yıl sonra, New York mahkemesi Sokrates mahkemesinin yerini aldı ve Sokrates'e baldıran zehrini veren zindancının yerini de bu hâkim aldı' diye yazmış. Bunu görünce, geçenlerde bizde bir mahkeme niversite toplantısını iptal etmişti, aklıma o geldi. Mahkemeler bazen böyle kamuoyu tarafından bu şekilde getirilebiliyorlar demek. Bunu söyledikten sonra Adnan Adıvar bir de DoĖu dünyasından bir örnek veriyor. O rneĖi daha iyi hatırlarsınız herhalde. UluĖ Bey ile Kadızâde-i Rumi'nin macerasını bilirsiniz. Olay, on beşinci yüzyılda Semerkant'ta oluyor. Kadızade-i Rumi, UluĖ Bey'in rasathanesinde başhocadır. Rasathanedeki dört başhocadan birini UluĖ Bey azletmiş, ama başkana yani Kadızade'ye söylemeden. Kadızade bunu duyunca, çok rahatsız olmuş ve görevine gitmemeye başlamış. Yani rasathaneye gitmemeye başlamış. UluĖ Bey de Kadızade'yi seviyor. Duymuş Kadızade'nin gelmediğini. Onun zerine evine gitmiş, ne oldu demiş, hasta mısınız? Yok demiş, hasta değilim. Ondan sonra anlatmış. Bir başhocayı bana söylemeden görevden aldınız.

Adnan Bey'in kitabına aldığı Kadızade'nin çok güzel bir cümlesi var: "Biz bu diyara geldiğimizde, bilim ile uğraşan insanların yerlerinden ayırlamayacakları, azledilemeyecekleri izlenimi ile gelmiştik. Gördük ki durum öyle değilmiş, bu şartlar altında biz burada alışamayız." Ama o kendi üslubu ile çok güzel söylüyor: "Biz mansıbı tedrisi azil cari olmayan menasıptan

zannederdik; ondan ötürü kab grk ki cah-ı tedris bizim umdu

Bu sözler zerine UluĖ Bey. Başka bir örnek vereyim. Bu rnek ilgili bir rnek. Bir niversite. William Penn'in mahkemedeki quaker. Biliyorsunuz quaker me zamanda da kendilerini herkeste dolaşıyorlar mesela. Şapkayı hiç genç yaşımda bir toplantıda kon iptal etmişler. Bu konuşıma zerine Penn orada biriken tutuklamışlar ve hâkimin karşıları karışıklığa sevk eden mitingle "Suçu kabul ediyor musunuz?" işlemem söz konusu değil. By gerekir." Sonra şunu söylemiş "itaat edebilmek gibi elinden alı kanun muteber değildir." Hâkim Penn'in itham edilmesi lüzum heyetine "Siz, İngiliz olduğ hakkınızı jüri başkanına asla ka ve Penn'i beraat ettirmişler. Hâ ceza vermek istemiş, para cezası jüri serbest kalmışlar ve jüri bu Bu olay, Old Bailey mahkeme hatırlanıyormuş. Bunların hepsi yazılarındaki hoşluğu ve güzel söylemeye vaktim yok maalese bir sözünü almış Adnan Adıvar David Hume'u felsefeci olarak ama bu sözünü bilmiyordum donanmasının, kudret ve kuvve tek hedefi vardır: Kral mahkem hürriyet ve istiklalini korumak kitabına almış.

Şimdi sonuncu kısma geç da ş oldu: Benim ve benim aklımdan geçen pek çok şey on kitaplarında. Ona ait bir iki r Bey'in konferansı hikâyesi. 

üniversitedeydim. Hatta lisede. Lisenin son sınıfında bir öğrenci olarak merak etmişim bir büyük keşif yapmış bilim insanı Ankara'ya gelmiş, bakalım nasıl bir insandır diye. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde onu dinlemeye gitmişim. Tabii bir şey de anlamamıştım konuşmasından. Ama aynı merakı ben de göstermişim onu, demek istiyorum. Başka eğlenceli bir şey oldu Adnan Adıvar Hulubei'nin 87 atom numaralı elementi keşfettiğini ve ona, Moldava'dan Moldavyum ismini verdiğini söylüyor. Pek gerçek olmadığı anlaşılmış ki o elemente başka bir isim vermişler. Onu araştırmıştım. Fakat sadece bugün gördüğüm şeyi söylüyorum. Belki fizikçi varsa aramızda onu daha iyi inceler.²

Evet, başka bir konu da, ilim vakıfları. Adnan Bey, ilim vakıflarının önemli hizmetleri arasında araştırmacılara her yıl konferans verdirmeli, bir seri konferans yapmalı ve bunun için para vermelidirler diyor. Vakıflar eğitime yardım etmeli ama araştırmaya da bu şekilde yardım etmek çok önemlidir, bunu ihmal etmesinler diyor. Bu benim her zaman söylemeye çalıştığım bir şeydir. Bütün varlıklı insanlarımıza sadece eğitime değil araştırmaya da yardım edin diye söylemeye çalışıyorum. Baktım onu Adnan Adıvar aynı yerde söylüyor.

Son olarak sanatın kuvvetinden bahsediyor bir yazısında, iki örnek veriyor. Sorbonne Üniversitesi'nde Ortaçağ Fransız edebiyatı üzerine ders veren tanınmış bir profesör, derste Santa Klaus hikâyesini anlatıyormuş ve konuyla ilgili bir şarkı söylemesi için derse konservatuardan bir hanım getirmiş. Size o şarkıyı söyleyecek demiş. Hanım derse konu olan şarkıyı söylemiş ve hanımın güzel sesi, Sorbonne'un ünlü konferans salonunda çın çın ötmüş. Ondan sonra alkış kopmuş ve o alkış demiş yaşlı profesör, "hiçbir zaman erişemeyeceğim kadar şiddetli bir alkıştı." İkinci örnek de öyle bir şey ama başka bir konuda. Fransa'da Paul Scarron adlı bir komedi yazarı vardı. Onun eserleri hakkında da konuşabilmek için yine edebiyat profesörü Comédie Française'den bir ünlü hanım sanatçıyı getirmiş derse. Sanatçı hanım anlatıyor ve herkes yine çok dikkatle dinliyor. Ama tabii konuşma ders saatinde yapılıyor. Zaman bitmiş, sınıfa girecek öteki hoca uzaktan görünmüş, onun üzerine hanım da bırakayım galiba ders saati bitti demiş. Herkes, yok yok demiş, siz devam edin. O devam etmiş, bir iki şey daha söylemiş, sonra bitirince yine büyük bir alkış kopmuş. Profesörler sanatçının arkasından hayranlıkla ve gıpta ile bakmışlar, sanırım bu kadar alkışı biz toparlayamıyoruz diye düşündüler.

² 87 atom numaralı elementin varlığına ilk defa 1871'de D.I. Mendeleyev (1834-1907) işaret etmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında (1925, 1926, 1929 ve 1937'de) çeşitli kimyagerler bu elementi keşfettiklerini iddia etmişler ve elemente değişik isimler verilmiştir. 1937'de, H.Hulubei (1896-1972) ve Fransız Kimyager Yvette Cauchois (1908-1999) bu elementi keşfettiklerini iddia etmiş ve ona Moldavium adını vermişlerdir. Ancak daha sonra, bu keşiflerin doğru olmadığı ortaya konmuştur. Son ve doğru keşif, 1939'da Paris'teki Curie Enstitüsü'nde Marguerite Perey (1909-1975) tarafından yapılmıştır. M.Perey, ülkesi Fransa'ya ithafen bu elemente Francium adını vermiştir. Sembolü önce Fa olarak belirlenmiş, 1949 yılında Fr olarak değiştirilmiştir. Bkz. <http://elements.vanderkrogt.net/elem/fr.html>. (editörün notu).

Buna benzer bir şeyi ben de Princeton'da öğrenciyken, fizik gidiyoruz, kalabalık oluyor. Bir bir konuşma yapacağı ilan etmişim, severdim. Ben de merak ettim, birçok bina var. Şu binada yapıldı baktım ki çocuklar başka yere başka bir yere aldılar dediler. O dolaştıktan sonra en büyük amacım fizik konuşmasında o kadar dolmuş yaşlı bir adamdı, güzel güzel Adnan Adıvar'ın da aynı şeyi söyledi geldi. Size söyleyeyim istedim. Bunu da son olarak söylemek için kendisini kutlayarak ben de